

Πρόλογος

Έχοντας την ευθύνη της επιστημονικής παρακολούθησης της μεταδιδακτορικής διατριβής, με τίτλο «Προσεγγίσεις ζητημάτων αειφόρου ανάπτυξης, ασφάλειας, κοινωνικής συνοχής και διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς στον αστικό χώρο, υπό το πρίσμα των σύγχρονων συνθηκών κρίσης», και μετά την ολοκλήρωσή της τον Απρίλιο του 2018, αποδέχθηκα την πρόταση της συντάκτριας Δρ. Ιουλίας Μωραΐτου να την προλογίσω προκειμένου να δημοσιευτεί μετά την έγκρισή της από το Διοικητικό Συμβούλιο του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης του Τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου.

Σπεύδω να διευκρινίσω ότι η επιστημονική συνεργασία μου με τη συγγραφέα δεν περιορίστηκε στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας. Επανασυνδεθήκαμε επιστημονικά έπειτα από είκοσι πέντε χρόνια, το 2013, και συνεργαστήκαμε σε μια σειρά επιστημονικών δραστηριοτήτων μέχρι σήμερα.

Ήταν φοιτήριά μου πολιτικός μηχανικός την περίοδο 1988-1993, όταν δίδασκα Χωροταξία Πολεοδομία και Ιστορία της Πόλης στο Τμήμα Πολιτικών Μηχανικών στην Πολυτεχνική Σχολή στην Ξάνθη, του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης. Όταν ξαναβρεθήκαμε ήταν πλέον Διδάκτωρ και με ολοκληρωμένες μεταπτυχιακές σπουδές στις Βρυξέλλες (Universite Libre de Bruxelles, ULB, Faculte des Sciences, Institut de la Gestion de l'Environnement et de l'Aménagement du Territoire IGEAT) και με πλούσια εμπειρία επιστημονικής και επαγγελματικής δραστηριότητας σε θέματα προγραμματισμού και σχεδιασμού που αφορούν ζητήματα περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης.

Έχοντας λοιπόν κληθεί να προλογίσω το παρόν βιβλίο με τίτλο *Αστική Ανάπτυξη και Συνοχή. Πολιτιστικές και Περιβαλλοντικές Προσεγγίσεις*, κατ' αρχάς σημειώνω πως η νέα έκδοση έχει ως βάση την πιο πάνω μεταδιδακτορική διατριβή, με επιπρόσθετη επεξεργασία των κειμένων και την προσθήκη ορισμένων κεφαλαίων, καθώς και την αλλαγή της μίας από τις δυο μελέτες περίπτωσης για τον ευρωπαϊκό χώρο.

Η αειφορική ανάπτυξη, η κοινωνική και εδαφική συνοχή και η πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν αφετηριακή συσχέτιση με την οικονομική και κοινωνική συνοχή στην οποία γίνεται ιδιαίτερη αναφορά. Ο αστικός χώρος και η ασφάλεια ως απόρροια της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, των φυσικών καταστροφών και της κλιματικής αλλαγής αναφέρονται αφετηριακά στην εδαφική συνοχή. Εδώ σημειώνονται δύο σημαντικές προσθήκες που κάνει η συγγραφέας.

Στην εδαφική συνοχή εντάσσει μια πρόσφατη προσέγγισή της για τον θαλάσσιο χώρο ως άρρηκτα συνδεδεμένου με τον χερσαίο χώρο, ο οποίος τον τροφοδοτεί και τον κάνει αποδέκτη των δραστηριοτήτων (μέσω του παράκτιου χώρου και των νησιωτικών συμπλεγμάτων). Άρα, ως εδαφική συνοχή εννοούνται και τα δύο. Εξάλλου, εντάσσει στην παρούσα εργασία τα εργαλεία και τους μηχανισμούς για τη διασύνδεση των συνιστωσών

της συνοχής και την επιτυχή-ουσιαστική διακυβέρνηση σε όλα τα αναπτυξιακά επίπεδα (διεθνές, εθνικό, περιφερειακό, τοπικό). Δεδομένου εντούτοις του ιδιαίτερα σημαντικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζει το βιβλίο αυτό σε πάρα πολλά ζητήματα που αφορούν το σημερινό παραγωγικό, κοινωνικό και ευρύτερα θεσμικό πρότυπο, διερευνάται ειδικότερα πώς τα ζητούμενα αυτά εξελίχθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Προχωρώντας εστιάζεται το περιεχόμενο του βιβλίου και ίσως φανεί ότι και τόσο αυτονόητη η επιλογή τριών κομβικών σημείων προσέγγισης: Συνοχή, πολιτιστική κληρονομιά, κλιματική αλλαγή. Μέσα από το αναλυτικό της οπλοστάσιο και την ικανότητα συνθετικής διεξόδου, η συγγραφέας πετυχαίνει να συνδέσει δύο ακραίους και διαρκώς ζητούμενους κόμβους προσέγγισης της αναπτυξιακής και περιβαλλοντικής εξισορρόπησης, τη συνοχή και την κλιματική αλλαγή, με έναν κεντρικό κόμβο, την πολιτιστική κληρονομιά, που δεν αποτελεί τον κυρίαρχο σε αυτή τη φάση της προσέγγισης διασύνδεσης των ανωτέρω και λείανσης των όποιων αντιθέσεων.

Ιδιαίτερα τη σημερινή εποχή, η Συνοχή (οικονομική, κοινωνική, εδαφική) αποτελεί, στις ευρωπαϊκές πολιτικές, ένα δύσκολο, αν όχι δυσεπίλυτο, πρόβλημα, καθώς οι επιζητούμενες ισορροπίες (εξισορρόπηση) είναι πολυεπίπεδες και επιχειρείται η αντι-ταύτιση με δείκτες και αποκλίσεις που αποκρύπτουν τις ατέλειες και ανισότητες στην επιδιωκόμενη συνοχή. Προσωπικά, εκτιμώ ότι, αν δεν απαντηθούν τα επίπεδα εδαφικής συνοχής (διεθνές, εθνικό, περιφερειακό, τοπικό), οι δυο άλλες κατηγορίες θα παραμείνουν μετέωρες.

Στο ανά χείρας βιβλίο, τα θέματα αυτά αναλύονται και προσεγγίζονται ως στοιχεία στα οποία ο προγραμματισμός, ο σχεδιασμός, οι εφαρμογές μπορούν να δώσουν απάντηση, αν συνδεθούν με επιλογές στο παραγωγικό πρότυπο, τις κοινωνικές ανάγκες και την αποδεκτή «από τα κάτω» διακυβέρνηση.

Ως χώρο, η συγγραφέας επιλέγει να ανατάμει επιτυχώς τον ελληνικό και ευρωπαϊκό αστικό χώρο. Είναι αυτός που συγκεντρώνει, κυριαρχεί, διαχέεται, και στη δομή του απαξιώνεται εντέλει, με τον μεγάλο κίνδυνο να απολέσει την ιστορική του φυσιογνωμία, τις παραδόσεις, αντικατοπτρίζοντας την ίδια την αποστέωση της Ιστορίας και του Πολιτισμού.

Εδώ θέλω να επισημάνω το επιστημονικό και επιχειρησιακό ενδιαφέρον της έρευνας αυτής που οδήγησε τη Δρ. Ιουλία Μωραϊτου να συμμετάσχει, τόσο ατομικά, αλλά και σε ορισμένες περιπτώσεις σε συνεργασία που μου ζήτησε, σε μια σειρά συνεδρίων, ημερίδων και προγραμμάτων μεταπτυχιακών σπουδών, κυρίως στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό, με θεματικό περιεχόμενο απότομο ή συναφές προς την εκπονούμενη μεταδιδακτορική διατριβή.

Σε ό,τι αφορά το περιεχόμενο, τη μεθοδολογία και τα αποτελέσματα της έρευνας που εκπονήθηκε και σήμερα ολοκληρώθηκε, θα ήθελα να εκφράσω τη σύμφωνη γνώμη μου για την πρωτοτυπία της επιστημονικής προσέγγισης του θέματος σε ό,τι αφορά την προσέγγιση της αστικής βιώσιμης ανάπτυξης και του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει η πολιτιστική κληρονομιά και ο ιστορικός χώρος για τις μελλοντικές αλληλεπιδράσεις με τον χωρικό σχεδιασμό. Επίσης θα ήθελα να τονίσω τόσο την εξαιρετική πληρότητα αυτής όσο και την επιχειρησιακή αξία της, εφόσον αυτό απαιτηθεί. Συγκεκριμένα, θα ήθελα να επισημάνω τα ακόλουθα:

Μέρος Α: Στο πλαίσιο της έρευνας: προσέγγιση και ανάλυση της εξέλιξης του αστικού

χώρου στο θεωρητικό επίπεδο αλλά και στα επίπεδα προγραμματισμού, σχεδιασμού και εφαρμογής. Στο ίδιο μέρος, με βασικό άξονα μελλοντικών επιδιώξεων και στόχων να τίθεται η αειφορική ανάπτυξη και ως παράμετρος κυρίαρχη στο πλαίσιο της επιδίωξης της περιφερειακής ανάπτυξης ως πλαισίου ένταξης της αστικής ανάπτυξης. Η χρονική περίοδος έρευνας είναι εκείνη μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΕ το 1981, ώστε να συγκριθεί η όλη προβληματική για τον αστικό χώρο με εκείνο της ΕΕ. Ως βασικά ζητήματα των διαδικασιών αστικοποίησης και των συνεπειών μιας ανεξέλεγκτης τριτογενοποίησης και διάχυσης του αστικού χώρου (προαστιοποίηση, αποαστικοποίηση, επαναστικοποίηση), παραβατικότητας, τόσο στον αστικό όσο και στον εξωαστικό χώρο (εν δυνάμει αστικοποιημένο), είναι εκείνα της υπερφόρτισης και αποφόρτισης αστικών περιοχών, απαξίωσης του δομημένου και φυσικού περιβάλλοντος, σύγχυσης για το επιθυμητό παραγωγικό πρότυπο του αστικού χώρου και των πόλεων του οικιστικού δικτύου.

Ζητήματα στην παρούσα έρευνα είναι η κοινωνική συνοχή, η ασφάλεια στη γενικότερη διαδικασία της, η διασφάλιση της ιστορικής συνέχειας των πόλεων και της φυσιογνωμίας τους με έμφαση στην αναγκαία ενσωμάτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο αναπτυξιακό πρότυπο του αστικού χώρου για το μέλλον και οι επιπτώσεις από την κλιματική αλλαγή στο φυσικό περιβάλλον και στον αστικό χώρο συνολικότερα.

Στο πλαίσιο αυτό εξετάστηκαν οι μηχανισμοί και τα εργαλεία που εφαρμόστηκαν για την αστική ανάπτυξη και τον πολεοδομικό σχεδιασμό (υποδομή, θεσμοί, διακυβέρνηση, αποκέντρωση, διαβούλευση εμπλεκομένων).

Από τα βασικά συμπεράσματα του Μέρους αυτού, προκύπτει ο αποφασιστικός ρόλος που μπορεί και πρέπει να διαδραματίζει η αναπτυξιακή επιλογή στον αστικό χώρο, η πολιτιστική κληρονομιά.

Μέρος Β: Εδώ εξετάζεται και διατυπώνεται η επιλογή βασικών κατευθύνσεων για την προοπτική μελλοντικής αειφορικής ανάπτυξης του αστικού χώρου. Επιχειρείται η πολύ ενδιαφέρουσα προσέγγιση αναγκαίων δεικτών και της μελλοντικής ανάγκης για ένα αναπτυξιακό πρότυπο για τον δομημένο χώρο, καθώς και της επίτευξης της κοινωνικής συνοχής και αντιμετώπισης των ζητημάτων που τέθηκαν στο Μέρος Α γενικότερα. Τέλος, διατυπώνεται μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα πρόταση για μελλοντικές παρεμβάσεις στον αστικό χώρο, ικανοποιώντας μια νέα αντίληψη για την ερμηνεία της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από ένα ευρύτερο σύνολο αφετηριών, διαχρονικά και ποιοτικά, που θα ενισχύει τις εκτιμήσεις, για τις προοπτικές ενσωμάτωσης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε ένα νέο πρότυπο αειφόρου ανάπτυξης για τον αστικό χώρο.

Ειδικότερα, δόθηκε έμφαση στην προβληματικότητα του αστικού χώρου της πρωτεύουσας για να διερευνηθεί, στην ευρύτερη δυνατή κλίμακα, το ζήτημα των αναπλάσεων όχι μόνο σε κεντρικές υποβαθμισμένες περιοχές, αλλά και σε ευρύτερες, τόσο υποβαθμισμένες όσο και υπερανπτυγμένες περιοχές κατοικίας, του ευρύτερου μητροπολιτικού ιστού.

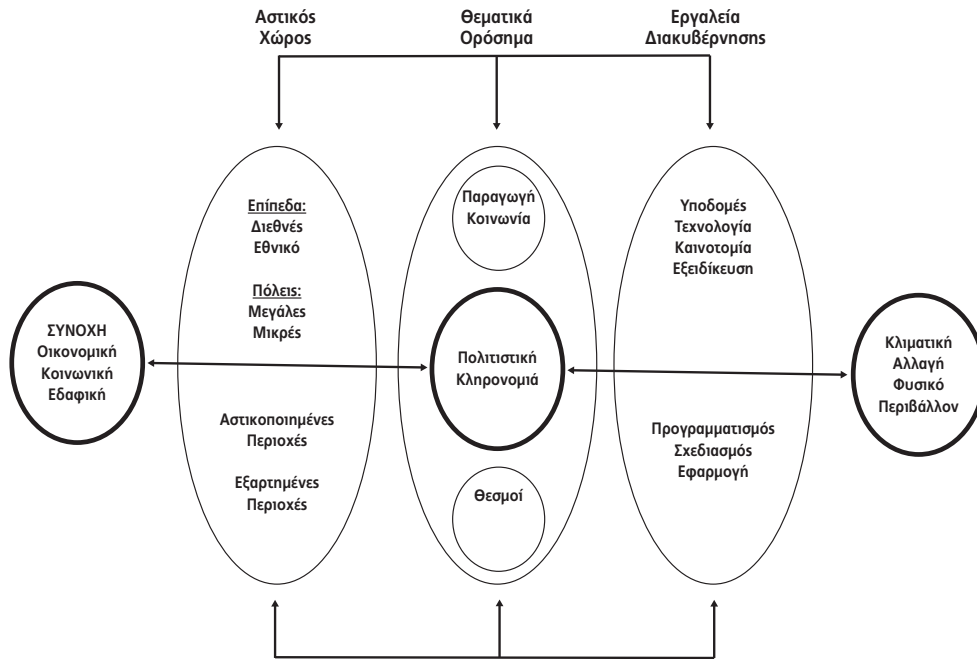
Επιδίωξη ήταν, με δεδομένους τους υψηλούς συντελεστές δόμησης, που ιστορικά θεσμοθετήθηκαν στον ελληνικό αστικό χώρο, να εντοπιστούν αφετηριακές ιδιαιτερότητες του δομημένου χώρου στο κύτταρο της πόλης που λέγεται Οικοδομικό Τετράγωνο (ΟΤ). Έτσι, επιχειρήθηκε, σε όλο το μεγάλο διάστημα διεξαγωγής της έρευνας, να διερευνηθούν τα ΟΤ στο πλαίσιο διεξαγωγής του μαθήματος Αρχές Κατασκευών και Ζητήματα

του Κατασκευαστικού Τομέα στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου (ΤΟΠΑ), στην κατεύθυνση «Αστικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης» στην ειδίκευση «Οικονομικών της Αγοράς των Ακινήτων» για την περίοδο των ετών 2015, 2016, 2017 και 2018, την ευθύνη του οποίου ως γνωστό είχα προσωπικά μαζί με τον Πολιτικό Μηχανικό κ. Κώστα Βαρελίδη και στο οποίο ζητήσαμε να συμμετάσχει και η Δρ. Ιουλία Μωραϊτου, ώστε, μεταξύ άλλων, να μπορέσει να επεξεργαστεί περαιτέρω και να αξιοποιήσει το σύνολο των αποτελεσμάτων των εργασιών των μεταπτυχιακών φοιτητών μιας τετραετίας. Αν και το δείγμα δεν είναι μεγάλο, είναι όμως αντιπροσωπευτικό ομοιογενών και ιστορικών συνοικιών ή δήμων της πρωτεύουσας – και ίσως συνεχίσει να εμπλουτίζεται και στα επόμενα έτη.

Τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας σε ό,τι αφορά τη δόμηση, την ένταση της δόμησης και την πυκνότητα και ποιότητα κατοίκησης, καθώς και την ποικιλία των δομικών στοιχείων των ΟΤ από πλευράς χρόνου κατασκευής, καταδεικνύουν την προβληματικότητα που έχει προκύψει στα κοινωνικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά των κυττάρων του αστικού χώρου που λέγονται ΟΤ και τη δυσκολία επιλογών ανανέωσης και αναζωογόνησης του αστικού χώρου, ενώ αποδεικνύουν την αναγκαιότητα οι αναπλάσεις να αποτελέσουν όχι μόνο πολιτικές σημειακών επεμβάσεων αλλά βασικό στόχο στρατηγικού πολεοδομικού σχεδιασμού σε όλες τις κοινωνικές, περιβαλλοντικές και αναπτυξιακές διαστάσεις τους. Η όλη προσέγγιση των περιοχών αναπλάσεων καταδεικνύει μια θεμελιακή αντίφαση στην ανάπτυξη του αστικού χώρου, που πηγάζει από την ύπαρξη ικανού αριθμού κενών διαμερισμάτων, άρα και μιας δυνατότητας αναζήτησης του τρόπου επαύξησης μιας προσφερόμενης πληθυσμιακής πυκνότητας, σε σχέση με μια επιδιωκόμενη επέκταση του αστικού χώρου για την κάλυψη όχι μόνο λειτουργικών και παραγωγικών δραστηριοτήτων, αλλά και για τη θεσμοθέτηση περιοχών α΄ και β΄ κατοικίας.

Ένα από τα βασικά συμπεράσματα της εν λόγω έρευνας και μετά τη συνολική επιλογή μελλοντικών στόχων αστικού σχεδιασμού στην Ελλάδα, τόσο για τις μεγάλες όσο και για τις μικρότερες ελληνικές πόλεις, παραμένει και η αναζήτηση της απελευθέρωσης υφιστάμενων σήμερα περιοχών υποβάθμισης-υπερφόρτισης στον τομέα της κατοικίας και των υπηρεσιών, ώστε οι μελλοντικές επεκτάσεις του αστικού χώρου να πραγματοποιηθούν ορθολογικότερα επ' ωφελεία της αναζωογόνησης του υφιστάμενου αστικού ιστού και η παραπάνω αντίφαση να μετατραπεί σε προϊόν που να προκύπτει μέσω μιας επιδιωκόμενης σύνθεσης.

Μέρος Γ: Εδώ γίνεται η παρουσίαση μελετών περίπτωσης από την Ελλάδα και την Ευρώπη. Προς την κατεύθυνση αυτή, ήταν λοιπόν αναγκαίο να επιλεγούν ενδεικτικά παραδείγματα τόσο από την Ελλάδα όσο και από την Ευρώπη. Την ίδια στιγμή ενδιέφερε περισσότερο να αναδειχθούν «ιδιαιτερότητες» και υπό την έννοια «ακραίων» εκδοχών. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ακόμη η τολμηρή επιλογή των πόλεων για τις μελέτες περίπτωσης. Δύο μεγάλες μητροπολιτικές περιοχές και δύο μικρές πόλεις με περιφερειακή εμβέλεια από την Ελλάδα και την Ευρώπη (Αθήνα-Βρυξέλλες, Βέλγιο και Ξάνθη-Chieti, Ιταλία). Η τελευταία πόλη αντικατέστησε για μεγαλύτερη αντιπροσωπευτικότητα, ως ηπειρωτική πόλη, την περίπτωση της Λευκωσίας από τη μεταδιδακτορική εργασία, που είναι ως νησιωτική πόλη λιγότερο αντιπροσωπευτική. Στην επιλογή αυτή ιεραρχήθηκαν ψηλά τόσο μητροπολιτικές περιοχές όσο και μικρότερα αστικά κέντρα από πλευράς

πληθυσμιακού μεγέθους. Πιο συγκεκριμένα, σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, η επιλογή της Αθήνας ως μητροπολιτικής περιοχής είναι αντιπροσωπευτική σε ό,τι αφορά και τα κριτήρια με τα οποία οδηγηθήκαμε και στην επιλογή των Βρυξελλών για τον ευρωπαϊκό χώρο. Σε ό,τι αφορά τη δεύτερη περίπτωση που επιλέγεται από τη χώρα μας, το παράδειγμα της Ξάνθης συμπληρώνει τη «μικρότερη» εικόνα, αυτή ενός αστικού κέντρου στον ηπειρωτικό ελλαδικό χώρο από πληθυσμιακή σκοπιά.

Καταλήγοντας, το βιβλίο προτείνει να αποτελέσει η πολιτιστική κληρονομιά, με το ευρύτερο περιεχόμενό της, μια νέα αφετηρία για την οικονομική ανάκαμψη και την κοινωνική συνοχή των πόλεων, χωρίς να απομυζούν αλλά και να ενσωματώνουν τον αγροτικό και εν δυνάμει αστικοποιούμενο χώρο. Έτσι, θίγει το πρόβλημα του φυσικού περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής ως μιας ουσιαστικής παραμέτρου επιβίωσης των έμβιων οργανισμών και κατοχύρωσης του αισθήματος ασφάλειας των κατοίκων και του δομημένου περιβάλλοντος διαβίωσής τους. Στο πλαίσιο αυτό, προτείνονται δύο βασικά εργαλεία παρέμβασης: οι υποδομές –τεχνικές, κοινωνικές, παραγωγικές, τεχνολογικές, ψηφιακές κ.ο.κ.– και ο προγραμματισμός/σχεδιασμός, για το αναπτυξιακό πρότυπο των αστικών περιοχών.

Όλα τα παραπάνω προσπάθησα να τα απεικονίσω σε ένα διάγραμμα, αν και αυτό δεν συνηθίζεται σε προλόγους εκδόσεων. Τόλμησα να το κάνω όχι για να πρωτοτυπήσω, αλλά για να σκιαγραφήσω ένα λογικό διάγραμμα ροής που να αντιστοιχεί σε έναν μηχανισμό που διασύνδεει τις εσωτερικές και εξωτερικές του σχέσεις και αναδεικνύει την προστιθέμενη αξία που μπορεί να αναπτυχθεί μέσω και της κινητοποίησης όσο το

δυνατόν περισσότερων συναφών επιστημονικών πεδίων και του υψηλού δυναμικού των συνεργειών που εμπεριέχει και εν δυνάμει μπορεί να κινητοποιήσει.

Ολοκληρώνοντας, η συγγραφέας, μέσα από το πλήθος των σχετικών εισηγήσεών της σε συνέδρια και κατά το χρονικό διάστημα αυτό, συνεχίζει να αναλύει, να προβληματίζεται και να προτείνει. Εντέλει, είναι διατιθέμενη για διάλογο και προσφορά των γνώσεών της. Ευχή και πρότασή μου είναι να γίνει κατανοητή η ανάγκη να αξιοποιηθούν οι ευαισθησίες της προς όφελος της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής και αύξησης του αναπτυξιακού αποτυπώματος σε εθνικό και σε περιφερειακό επίπεδο.

Πάυλος Λουκάκης

Προϊμιο

Εισαγωγή

Παγκοσμιοποίηση, δημογραφική αλλαγή, κλιματική αλλαγή, ασφαλής, βιώσιμη και ανταγωνιστική ενέργεια, κοινωνική «πόλωση», επιπρόσθετα της κοινωνικής και οικονομικής κρίσης, όλα είναι μερικές από τις μεγάλες προκλήσεις τις οποίες αντιμετωπίζει σήμερα η Ευρώπη. Αυτές οι προκλήσεις έχουν διαφορετικό αντίκτυπο στις ευρωπαϊκές περιφέρειες, με τις τελευταίες να εμφανίζουν διαφορετική «τρωτότητα» απέναντί τους.

Ο νοτιο-ευρωπαϊκός χώρος, στον οποίο ανήκει και η Ελλάδα, ετερογενής σε ό,τι αφορά τις περιφερειακές δομές, εξαιρετικά πλούσιος σε φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, αποτελεί πραγματική πρόκληση για καινούργιες προσεγγίσεις και καινούργιες συλλογιστικές σε ό,τι αφορά τη διαχείριση ή τη διοίκησή του με στόχο την επίτευξη ενός εξισορροπημένου αναπτυξιακά και συνεκτικού ευρωπαϊκού εδάφους. Τις περισσότερες φορές συντίθεται από ειδικές ζώνες που κυριαρχούνται από πολυάριθμα φυσικά πλεονεκτήματα και προικίζονται από μια γεωμορφολογική πολυμορφία, παράλληλα με μια οικονομική και κοινωνική κατάσταση ευμετάβλητη, που καθιστά έτσι πολύ δύσκολο το εγχείρημα της οικονομικής εναρμόνισης με το υπόλοιπο της ΕΕ. Οι περιφέρειες αυτές του νοτιο-ευρωπαϊκού χώρου συχνά πλήττονται από προβλήματα προσπελασιμότητας, κατακερματισμού και ασυνέχειας λόγω και των διεθνών συνόρων.

Η χώρα μας¹ είναι μια χώρα με έντονες και αυξανόμενες περιφερειακές ανισορροπίες σε πολλά επίπεδα. Οι πληθυσμιακές αυξομειώσεις της ελληνικής περιφέρειας φαίνεται ότι συνοδεύονται και από υψηλές ανισότητες στις ευκαιρίες και στα επίπεδα ανάπτυξης. Στο παραπάνω πλαίσιο οι επιπτώσεις εμφανίζονται κυρίως μέσα στα αστικά κέντρα με έμφαση στις κεντρικές τους περιοχές.

Οι συνέπειες αυτές σχετίζονται με τα θέματα της βιώσιμης ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής συνολικά, ενώ αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για να διερευνηθούν σε συνθήκες κρίσης.

Η παραγωγική ανασυγκρότηση που αποτελεί ζητούμενο-κλειδί για την ανάπτυξη της χώρας μπορεί να αναζητηθεί και μέσω της διερεύνησης σεναρίων για καινούργιων Εδαφικών Σχεδίων Ανάπτυξης, ικανών να αξιοποιήσουν στοιχεία-κλειδιά της ταυτότητας του εδάφους, του παραγωγικού του δυναμικού, που θα επωφελείται και από μια καλύτερη οργάνωση των εμπλεκόμενων φορέων, από έναν περισσότερο ξεκάθαρο καθορισμό

1. Πετράκος, Γ. (2009). «Περιφερειακές Ανισότητες και Επιλεκτική Ανάπτυξη. Οι οικονομικές δυναμικές του χώρου και οι προϋποθέσεις άσκησης αποτελεσματικής Περιφερειακής Πολιτικής», στον συλλογικό τόμο *5 κείμενα για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη του χώρου*, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.

των κανόνων, από την ενδυνάμωση των πολιτιστικών δεσμών, από την καλύτερη διαχείριση των χωρικών ενοτήτων και από τη στήριξη μιας δυναμικής εξομάλυνσης των στρατηγικών τομέων της οικονομίας. Τούτο απαιτεί έναν συλλογισμό πιο πειθαρχημένο, πιο ολοκληρωμένο, πιο ικανό να απαντήσει στα προβλήματα που προκύπτουν από την πολυεπίπεδη κρίση, στις ανάγκες των νέων γενεών, αλλά ακόμη και στα κρίσιμα και επιτακτικά ζητούμενα που αφορούν τη βέλτιστη συνοχή (και σύγκλιση) του συνόλου του εδάφους του ευρωπαϊκού χώρου και της καλύτερης ισορροπίας ανάμεσα στον Βορρά, τον Νότο, την Ανατολή και τη Δύση.

Η κρίση αυτή, που διαρκεί, μεταξύ άλλων, έβγαλε εμφαντικά στην επιφάνεια αγωνίες και την αναγκαιότητα για καλύτερο προγραμματισμό προς μια κατεύθυνση επίτευξης εξισορρόπησης και περισσότερης χωρικής «δικαιοσύνης» τόσο «περί-» όσο και ενδοαστικής. Οι νέες πολλαπλές ανάγκες οδηγούν, μεταξύ άλλων και στη δημιουργία «εργοταξίων» νέας προσέγγισης των πολιτισμικών τοπίων και οδηγούν στο ν' αλλάξουν τα βλέμματα και τελικά να κατοικήσουν καλύτερα αλλά και να αναμορφώσουν τον χώρο, με στόχο να υποδεχτεί και να στηρίξει επαρκώς το νέο ζητούμενο πρότυπο παραγωγικής ανασυγκρότησης. Μέσω του προτεινόμενου καινούργιου πολιτισμού διαχείρισης και προστασίας και της αναμενόμενης εξέλιξης στα συστήματα της παραδοσιακής διαχείρισης, η έννοια της βιωσιμότητας, της αειφόρου ανάπτυξης και η πιστή εφαρμογή της φιλοσοφίας της, που να μπορεί να επωφελείται κατά το μέγιστο δυνατό από την πλειονότητα των διαθέσιμων ευρωπαϊκών πολιτικών, αποτελεί το πρώτο, κύριο βήμα για την επίτευξη του στόχου της κοινωνικής και εδαφικής συνοχής (161).

Ο βασικός προβληματισμός που διατυπώνεται στο ανά χειρας βιβλίο σχετίζεται ακόμη και με την επαναλαμβανόμενη επιλογή της Κεντρικής Διοίκησης από το 1986 να ανασυνθέτει τα εκάστοτε νέα διοικητικά όρια της Τοπικής Αυτοδιοίκησης (μέσω της πολιτικής διοικητικής αποκέντρωσης) με προσθαφαιρέσεις των καταργούμενων διοικητικών ορίων (Ν. 3852/2010). Έτσι, ακόμη και σήμερα, στους νέους Καλλικρατικούς Δήμους ενυπάρχουν οι παλαιές κοινότητες, αυτές που συγκρότησαν τους Καποδιστριακούς Δήμους. Οι Νέοι Δήμοι συγκροτούν γεωγραφικές, πληθυσμιακές ενότητες μείζονος κλίμακας, οικονομικές ενότητες με πολυσύνθετες κοινωνικές ανάγκες και στις οποίες προκύπτει ως συνεπαγόμενο ερώτημα η δημοκρατική εκπροσώπηση, η κοινωνική διαβούλευση και οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων, που πολύ απέχουν από εκείνες των «παραδοσιακών» δημοτικών συμβουλίων. Εύλογα τίθεται και το ερώτημα κατά πόσο ανομοιογενείς πληθυσμιακές ομάδες, ανταγωνιζόμενες ή/και αντιτιθέμενες, μπορεί να καταλήξουν σε ένα νέο «τοπικό δυναμικό», με τη μορφή κοινωνικής συνοχής και ομοιογένειας και με ποιον τρόπο αντιμετώπισης της ανάγκης βελτίωσης υπηρεσιών και υποδομών θα μπορούσε να επιδιώξει μια σύγχρονη μονάδα «ενδογενούς ανάπτυξης» υπό το πρίσμα της σύγχρονης πολυδιάστατης κρίσης (79).

Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται και μια υπενθύμιση των νέων σχέσεων αστικού-αγροτικού χώρου, όπως διαμορφώνονται πλέον μέσω μιας πρότασης επανεισάρχησης του οικιστικού δικτύου που να ερμηνεύει τις σύγχρονες απαιτήσεις και προοπτικές, ιδίως μέσα από τις συνθήκες κρίσης. Κατ' αυτό τον τρόπο στοχεύεται μεταξύ άλλων α) η ενίσχυση του ρόλου των αστικών κέντρων στην περιφερειακή ανάπτυξη (μέσω «συμμαχι-

ών» μεταξύ τους) ως τόπων επιλογής επενδύσεων και χωροθέτησης δραστηριοτήτων, β) η υιοθέτηση επιπλέον κριτηρίων («συμμαχίας» και εδαφικής συνοχής) στην ιεράρχηση του αστικού δικτύου σε «ενδο-» και «δια-» περιφερειακό επίπεδο, γ) η ενίσχυση του αστικού δικτύου στα δίκτυα μεταφορών και στους άξονες χωρικής ανάπτυξης και δ) η αναδιάρθρωση των αγροτικών οικισμών σε ενότητες «αγροτικών γειτονιών» στους «Καλλικρατικούς Δήμους» με στόχο την κοινωνική και εδαφική συνοχή. Συγχρόνως θα υπάρξουν δυνατότητες, σε επίπεδο κεντρικής και τοπικής αυτοδιοίκησης, αντιμετώπισης των τοπικών συγκρούσεων και αντιθέσεων, ταυτόχρονα δε ενίσχυσης του ενδογενούς ανθρώπινου και παραγωγικού δυναμικού (79).

Θεωρητικό πλαίσιο

Όπως προκύπτει από τη διεθνή βιβλιογραφία, καθώς και από διάφορα κείμενα της ΕΕ,² η αυξανόμενη αστικοποίηση του ευρωπαϊκού χώρου έχει ενισχύσει την ευαισθητοποίηση για τη σημασία του φυσικού περιβάλλοντος σε αστικές περιοχές. Η ΕΕ μπορεί να θεωρείται πυκνοκατοικημένη και, έως το 2020, αναμένεται πως το 80 % του πληθυσμού της πιθανόν να ζει σε αστικές και περιαστικές περιοχές.

Η επιστημονική κοινότητα υπογραμμίζει πως οι πόλεις διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο ως κινητήριες δυνάμεις της οικονομίας, ως κόμβοι συνδεσιμότητας, δημιουργικότητας και καινοτομίας, αλλά και ως κέντρα υπηρεσιών προς τις γύρω περιοχές τους. Οι πόλεις είναι, ωστόσο, και οι χώροι όπου προβλήματα όπως η ανεργία, ο διαχωρισμός και η φτώχεια μερικές φορές υπερσυγκεντρώνονται. Επιπλέον, οι αρνητικές επιπτώσεις της τρέχουσας «πολυπρόσωπης» κρίσης έχουν τοποθετήσει την πρόκληση «κοινωνικής συνοχής» στην καρδιά της διαδικασίας στρατηγικού σχεδιασμού μιας πολιτικής βιώσιμης αστικής διακυβέρνησης.

Στο πλαίσιο αυτό πρέπει κυρίως να μας απασχολήσει το πώς αντιμετωπίζεται η αστικοποίηση και πώς εξειδικεύονται οι όποιες μεταβολές στα κέντρα πόλεων, ιστορικά, διαχρονικά αλλά και κατά περίπτωση.

Ειδικότερα για την Ελλάδα, επισημαίνεται το γεγονός ότι στα μεγάλα αστικά κέντρα εντάσσονται μόνον η Πρωτεύουσα και η Θεσσαλονίκη. Έτσι, λοιπόν, ένα τέτοιο αστικό διπολικό πρότυπο δημιουργεί τουλάχιστον κάποια σύγχυση ως προς τον ρόλο και τις σχέσεις που καλούνται να παίξουν τα λοιπά αστικά κέντρα, ενισχύοντας τις ανισορροπίες.

Από μελέτες επισημαίνεται ακόμη ότι στις ελληνικές πόλεις, αν και ο μέσος πραγματοποιημένος συντελεστής δόμησης φτάνει στο 40%, δημιουργείται παρ' όλα αυτά πρόβλημα επέκτασης των πόλεων εξαιτίας του γεγονότος ότι το αστικό περιβάλλον είναι συνήθως επιβαρυνόμενο. Επιπρόσθετα, αν και τα ελληνικά αστικά κέντρα εν γένει διογκώνονται, συγχρόνως δημιουργούνται και νέοι οικισμοί β' κατοικίας, λόγω αύξησης του τουρισμού. Έχει πολύ ενδιαφέρον ίσως να επισημανθεί τι έχει αλλάξει σήμερα με την κρίση.

2. Απόφαση αριθ. 1386/2013/ΕΕ του ΕΚ και του ΕΣ σχετικά με γενικό ενωσιακό πρόγραμμα δράσης για το περιβάλλον έως το 2020 «Ευημερία εντός των ορίων του πλανήτη μας», Βρυξέλλες 20/11/2013, 7^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον με χρονικό ορίζοντα την περίοδο 2014-2020.

Ανάλογα φαινόμενα αντιφάσεων στη διαδικασία της αστικοποίησης υπάρχουν και στον ευρωπαϊκό χώρο, μεταξύ άλλων, κυρίως γιατί υπάρχουν διαφορές και στο παραγωγικό πρότυπο.

Ο Μάριος Καμχής³ σημειώνει επίσης ότι «στο επίπεδο της Ένωσης διαπιστώνεται μεγάλη συγκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας στην κεντρική περιοχή της Ένωσης. Σε εθνικό επίπεδο, σε πολλά κράτη μέλη παρατηρούνται έντονες ανισορροπίες μεταξύ των κύριων μητροπολιτικών περιοχών και της υπόλοιπης χώρας. Σε περιφερειακό επίπεδο παραμένουν οι ανισότητες μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών, ενώ σε πολλά μεγάλα αστικά συγκροτήματα έχουν αναπτυχθεί θύλακες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού».

Η μεγαλύτερη **οικονομική και κοινωνική συνοχή**, μεταξύ των διαφορετικών κρατών μελών και των περιφερειών της Ευρώπης, διατυπώθηκε ως κορυφαίος στόχος στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (Single European Act) από το 1986. Η πολιτική συνοχής αποτελεί και στη νέα προγραμματική περίοδο 2014-2020, ένα από τα κορυφαία αναπτυξιακά εργαλεία της ΕΕ. Όμως η Συνοχή, τόσο ως ευρωπαϊκός στόχος όσο και ως ευρωπαϊκή πολιτική, διακυβεύεται όχι μόνο από την παρατεταμένη κρίση αλλά και από μειωμένους ρυθμούς και αντικρουόμενες στοχοθεσίες, που προτάσσονται μέσω άλλων ευρωπαϊκών πολιτικών προτεραιοτήτων.

Όλα τα παραπάνω ζητήματα παρουσιάζουν εντέλει ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε θεωρητικό επίπεδο για τον ελληνικό χώρο και κατ' επέκταση και για τον ευρωπαϊκό Νότο.

Ερευνητικά ερωτήματα

Στο πλαίσιο της συνολικότερης ερευνητικής και επαγγελματικής μου σταδιοδρομίας, ασχολούμαι με τα κέντρα πόλεων (εστιάζοντας πιο στοχευμένα στα ιστορικά κέντρα) και την ποιότητα ζωής, την αειφόρο ανάπτυξη και τη διαχείριση των φυσικών κινδύνων. Μεταξύ άλλων, τα φαινόμενα της μετανάστευσης και ιδιαίτερα της παράνομης μετανάστευσης είναι ζητήματα κομβικά.

Ειδικότερα σε ό,τι αφορά την Πρωτεύουσα, δίπλα στα αρχαία μνημεία παγκόσμιας εμβέλειας, το σύγχρονο πρόσωπο μιας πόλης που αλλάζει σφυρηλατείται μεταξύ άλλων από το γεγονός της υποδοχής πολλών ευπαθών ομάδων που ψάχνουν τρόπους επιβίωσης και μια καλύτερη ποιότητα ζωής. Νέα δεδομένα που έχουν προκύψει μετά το 2000 κυρίως σε ό,τι αφορά τα μεγάλα έργα τεχνικές περιβαλλοντικές και παραγωγικές υποδομές (όπως κυρίως το νέο αεροδρόμιο, το μετρό, το τραμ κ.ο.κ.) αλλά και η πολυεπίπεδη κρίση που ξέσπασε γύρω στο 2010 δημιουργούν σοβαρές ανακατατάξεις στη μητροπολιτική περιοχή και ευρύτερα, αλλά δημιουργούν και νέες ευκαιρίες, παρά την αυξανόμενη ένταση των προβλημάτων όπως αυτά οξύνονται και από αιφνίδιες βίαιου χαρακτήρα μεγάλες διηπειρωτικές πληθυσμιακές μετακινήσεις.

Έχοντας τη δυνατότητα να αξιοποιηθούν προηγούμενα ερευνητικά αποτελέσματα

3. Καμχής, Μ. (2009). *Η ενοποίηση του Ευρωπαϊκού Χώρου 1986-2006. Ένα σχεδιαστικό εγχείρημα μεγάλης κλίμακας*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

στο πλαίσιο της διδακτορικής μου διατριβής, η έρευνα συνεχίζεται πάνω σε κείμενα που συγκεντρώνουν μια πρώτη ανάλυση που επιχειρεί να προσεγγίσει τα ζητήματα της διαχείρισης των ιστορικών κέντρων, της ποιότητας ζωής και του ορισμού αυτής, της κοινωνικής ένταξης και ενσωμάτωσης στο πλαίσιο μιας πιο στοχευμένης ερευνητικής εργασίας που μια τέτοια διαδικασία θα απαιτούσε σε μακροπρόθεσμη βάση.

Παρατηρώντας πως η μικροκλίμακα της καθημερινής ζωής στα κέντρα των πόλεων έχει διαταραχτεί σε τέτοιο βαθμό, γίνεται ολοένα και πιο ορατός ο κίνδυνος της εγκατάλειψής τους από εκείνους που αποτελούν τη «φυσική» τους ασπίδα: τους κατοίκους τους (αποαστικοποίηση).

Προς την κατεύθυνση αυτή, περισσότερα από ένα ερευνητικά ερωτήματα αναδεικνύονται ως κομβικά:

- 1.** Πώς να προσεγγίσουμε καλύτερα τα ζητήματα κέντρων-πόλης και αυτών της ασφάλειας (μετανάστευση, κοινωνική ένταξη-ενσωμάτωση, βιώσιμη ανάπτυξη); Ποιες οι αλληλεπιδράσεις; Ποιες είναι οι συγκεκριμένες δράσεις αναχαίτισης της ραγδαίας υποβάθμισης κάποιων περιοχών, κάποιων γειτονιών (ναρκωτικά, πορνεία, slums), που θα συνέβαλαν και στη διατήρηση, ενίσχυση και διευκόλυνση της κατοίκησης αυτών των κέντρων πόλεων. Ποια η κατάσταση των υποδομών και του κελύφους; Ποιες μπορούν να είναι οι δράσεις ενίσχυσης του αισθήματος ασφάλειας των πολιτών ενός ιστορικού κέντρου πόλης;
- 2.** Ποιες οι βασικές κατηγορίες αστικής υποβάθμισης; Ποια είναι τα αποτελέσματα που επιφέρουν τα προγράμματα αστικής αναζωογόνησης σε διαφορετικές επιλεγμένες πόλεις; Πώς αυτά αξιολογούνται και πώς μπορούν να συγκριθούν; Ποιοι είναι οι παράγοντες που μπορούν να καθορίσουν την επιτυχία/αποτελεσματικότητα της διαδικασίας (αστικής) αναζωογόνησης; Ποιος πραγματικά επωφελείται από την υλοποίηση προγραμμάτων αναζωογόνησης (τα κέντρα πόλεων, οι γειτονιές, οι επιχειρηματίες, οι κάτοικοι, οι επισκέπτες); Εντέλει ποιος καλύπτει τα κόστη; Αναζήτηση του επιπέδου εμβάθυνσης και εξειδίκευσης.

Ζητούμενο του σχεδιασμού αποτελεί μια εσωτερική και σε βάθος αποκατάσταση του υπό διερεύνηση αστικού ιστού, που να ξεκινά από την καρδιά των επίμαχων συνοικιών και να επεκτείνεται προς τα όριά τους, που να αγγίζει την αποκατάσταση του κτιριακού αποθέματος αλλά και να μην περιορίζεται μόνο σε αυτή και η οποία να μπορεί τελικά να στηρίξει την ενδυνάμωση της παρουσίας των πολιτών στην περιοχή αλλά και μια ομαλή και αμφίδρομη δημιουργική κοινωνικό-πολιτισμική συγκατοίκηση.

Οι πόλεις με μικρό πληθυσμιακό μέγεθος βρίσκονται σε μια ιδιαίτερη κρίση σε ό,τι αφορά την οικονομική υπόσταση και την κοινωνική οργάνωσή τους. Κατά συνέπεια και ο πολεοδομικός ιστός τους, όπως τον προσδιορίζουν ανάμεσα σε άλλα και οι γειτονιές, περνάει από ένα επικίνδυνο μεταβατικό στάδιο. Στις μεγαλύτερες πόλεις, και ιδιαίτερα την Πρωτεύουσα και τη Θεσσαλονίκη, σημαντικές περιοχές τους έχουν χάσει το χαρακτήρα της γειτονιάς. Βασική αιτία για τις αλλοιώσεις στον πολεοδομικό ιστό αποτέλεσε ο ανεξέλεγκτος συγκεντρωτισμός στις πόλεις που δημιούργησε μια αυξημένη ζήτηση σε γη για διάφορες εγκαταστάσεις και σε κατοικία για τον πληθυσμό που συνεχώς εισέρρεε

στις πόλεις. Την αλλοίωση ή και την καταστροφή αυτή των γειτονιών δεν θα πρέπει να τη συνδέσουμε απλώς με την ποσοτική αύξηση του πληθυσμού, θα πρέπει να αναλύσουμε και στα ποιοτικά χαρακτηριστικά της τη μεταβολή, από οικονομική, κοινωνική, λειτουργική άποψη. Ο πληθυσμός δηλαδή εκεί όπου μένει δεν νιώθει ουσιαστικά την περιοχή δική του. Δεν προλαβαίνει ή δεν θέλει να τη νιώσει έτσι. Πρόκειται για μια άλλη διάσταση που πρέπει να δούμε σε ό,τι αφορά την κοινοτική ζωή και τις μορφές αλλοίωσής της, όπως αυτές προκύπτουν από την εξέλιξη στα μέσα πληροφόρησης επικοινωνιών και μεταφορών. Είναι μια σύγχρονη νέα διάσταση την οποία δεν μπορούμε να την αγνοήσουμε. Και η διάσταση αυτή στη χώρα μας προέκυψε πρόσφατα και από τις νέες σχέσεις εργασίας. Το πενήνθερο, το συνεχές ωράριο, η αύξηση του ελεύθερου χρόνου θέτουν σαφώς το πρόβλημα για τη χρήση του ελεύθερου χρόνου. Ενώ αυτά συμβαίνουν στις μεγάλες πόλεις, εντούτοις μέσα σε αυτές, καθώς και στις μικρότερες υπάρχουν γειτονιές που κρατάνε ακόμα τον χαρακτήρα τους, έχοντας βέβαια μεγάλες τεχνικές λειτουργικές ελλείψεις. Όμως το πρόβλημά τους δεν είναι μόνο οι τεχνικές ελλείψεις. Είναι και οι οικονομικές και κοινωνικές μεταβολές που συντελούνται. Βελτιώνεται το βιοτικό επίπεδο, αυξάνονται οι ποιοτικές απαιτήσεις οι οικονομικές και κοινωνικές. Τίθεται λοιπόν το ζήτημα πώς θα αντιμετωπιστούν κάθε φορά τα νέα προβλήματα και οι συνεχώς μεταβαλλόμενες ανάγκες. Επομένως, αν σήμερα μιλάμε για νέα προσπάθεια πολεοδομικής αναδιοργάνωσης, θα πρέπει να δούμε πάνω σε ποια κύτταρα θα οργανωθούν οι πόλεις μας. Αυτοί οι κάτοικοι που συνθέτουν τα σημερινά κύτταρα και αυτοί που θα προστεθούν κάπου θα συναντηθούν. Αυτό πρέπει να προβλεφθεί έγκαιρα ώστε να δούμε σε τι γειτονιές ή άλλες μορφές αστικής οργάνωσης θα ζήσουν στο μέλλον.

Μια σειρά από **οριζόντιες δράσεις**, κατά κύριο λόγο **κοινωνικού χαρακτήρα**, πρέπει να λειτουργούν υποστηρικτικά και **να δίνουν συνέχεια στο εγχείρημα της αποκατάστασης, των υποδομών**, της αύξησης της ποιότητας του αστικού περιβάλλοντος του κέντρου της πόλης αλλά και της καθιέρωσης εν γένει ενός αισθήματος ασφάλειας ικανού να καθυποτάξει τα μεσαία κοινωνικά στρώματα.

Σήμερα διάφορες κοινωνικές και γεωπολιτικές εξελίξεις όπως η μετανάστευση, η γηράσκουσα κοινωνία ή οι αυξανόμενες χαμηλού εισοδήματος ομάδες, θέτουν μια ακόμη πρόκληση στην γενικότερη ανάγκη για δημόσια στεγαστική πολιτική, κοινωνικού χαρακτήρα. Λόγω της αυξανόμενης κοινωνικής ποικιλομορφίας, η ανάγκη για δημόσια **στεγαστική πολιτική κοινωνικού χαρακτήρα** πρέπει να αναζητεί τις απαντήσεις σε αρκετά ποικίλες προκλήσεις τόσο οικολογικού⁴ όσο και κοινωνικού χαρακτήρα.

Ειδικότερα πρόκειται να αντιμετωπιστεί και η μελέτη του ζητήματος της επανασηκίωσης (gentrification)⁵ και των αρνητικών της πτυχών, των δυνατοτήτων αστικής αναδιοργάνωσης και της διατήρησης της κοινωνικής ποικιλομορφίας.

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός πως η Πρωτεύουσα είναι μια μητροπολιτική περιοχή, αλλά και αποδεχόμενοι ταυτόχρονα το ότι αντίστοιχα φαινόμενα αναπτύσσονται στο σύνολο του δικτύου των αστικών κέντρων στην Ελλάδα

4. Με πρόβλεψη δημιουργίας φιλικών προς το περιβάλλον και ενεργειακά αποδοτικών κτιρίων.

5. Στην ελληνική βιβλιογραφία ο όρος συχνά μεταφράζεται ως «εξευγενισμός», κατά την άποψή μου ο όρος αυτός αποδίδεται ορθότερα ως «επαναστικοποίηση».

(με περισσότερη ένταση σε αυτά που καλούνται «περιφερειακής εμβέλειας»), το ζήτημα της «τυπολόγησης» και των «προτύπων» τίθεται με περισσότερο επείγοντα χαρακτήρα, μέσα σε μια λογική πρόληψης (διαμέσου μιας διατύπωσης ολοκληρωμένης πολιτικής πρόληψης-παρεμβάσεων για τον αστικό χώρο) παρά μέσα από τη λογική της «διαχείρισης συνεπειών» στη μητροπολιτική περιοχή και μόνο.

Παρόμοια προβλήματα μπορούν επίσης να ταυτοποιηθούν στο σύνολο των πόλεων του ευρωπαϊκού Νότου. Τα κράτη μέλη του Νότου της ΕΕ που έχουν πληγεί από την οικονομική κρίση και τους αντίκτυπους της κλιματικής αλλαγής, συχνά χώρες μεθοριακές με άλλο επίπεδο ανάπτυξης (χώρες που τις αφορά άμεσα ο ευρωπαϊκός στόχος της κοινωνικής, εδαφικής και οικονομικής συνοχής, που σήμερα διακυβεύεται) αποτελούν κυρίως τις «πύλες εισόδου» των μεταναστευτικών ρευμάτων (νέου τύπου) που εντέλει «οραματίζονται» και προετοιμάζουν την τελευταία τους εγκατάσταση (relocation) στις χώρες της καρδιάς της Ευρώπης.

Η ανάλυση αυτού του ευρωπαϊκού χώρου, διά της μελέτης συγκεκριμένων επιλεγμένων παραδειγμάτων (case-studies), θα μπορούσε να υποστηρίξει μια διαδικασία καλύτερης κατανόησης των «μηχανισμών» και των «αντίκτυπων» που δεν αναγνωρίζουν σύνορα.

Μεθοδολογία - Πηγές

Εστιάζοντας στην πολυδιάστατη αποτίμηση των προγραμμάτων αστικής αναδιοργάνωσης, σε επίπεδο Δήμων, επισημαίνεται αρχικά πως η επιλογή μας επικεντρώνεται γύρω από τρία κριτήρια: αυτά της χρησιμότητας, της ιστορικής λειτουργίας του κέντρου της πόλης και της σημασίας τους ως προς το υφιστάμενο σύστημα μεταφορών (θέση τους σε σχέση με τους διάδρομους του κύριου δικτύου των ΔΕΔ-Μ),⁶ μια και η επίτευξη του στόχου της συνοχής εστιάζεται κυρίως μέσα και από αποτελεσματικότερες μεταφορές εμπορευμάτων και επιβατών σε διατροφική βάση, που υιοθετούν την καινοτομία και επιχειρούν ταυτόχρονα να συμβάλουν καταλυτικά στην επίτευξη των στόχων της ΕΕ για την κλιματική αλλαγή.

Επειδή οι συνθήκες (κοινωνικές, περιβαλλοντικές, οικονομικές, ιστορικές) διαφέρουν μεταξύ των διαφορετικών κρατών μελών, αλλά και μεταξύ των πόλεων, θα πρέπει να προσεγγιστούν κατά προτίμηση δύο τύποι πόλεων: πόλεις σε φάση συρρίκνωσης και πόλεις σε φάση ευημερίας.

Η Αθήνα, πρωτεύουσα, πόλη με έντονα μητροπολιτικό χαρακτήρα, με ιστορικές φάσεις αστικής ανάπτυξης, έντονης πυκνοκατοίκησης, εμφανίζει μικρή τάση συρρίκνωσης-απαξίωσης, ενώ αντίστοιχες πόλεις διαπεριφερειακής και εθνικής εμβέλειας βιώνουν ανάλογα κινδύνους ανακοπής των ρυθμών ανάπτυξης ή/και παρακμής.

Με στόχο, μεταξύ άλλων, να προσδιορίσει κανείς τους τομείς με τους οποίους προσδιορίζεται η επιτυχία μιας εφαρμοσμένης διαδικασίας αστικής αναζωογόνησης, δεν μπορεί παρά πρωτίστως να εστιάσει στη σημασία της κοινωνικής συμμετοχής στις διαδικα-

6. Διευρωπαϊκά Δίκτυα Μεταφορών (ΔΕΔ-Μ).

σίες προγραμματισμού και σχεδιασμού, όπως επίσης και στον ρόλο που υπό συνθήκες μπορούν να παίξουν στην εφαρμογή του οι συμπράξεις δημόσιου ιδιωτικού τομέα. Τα αποτελέσματα προγραμμάτων αναζωογόνησης και ο βαθμός υλοποίησής τους στις επιλεγμένες πόλεις πρόκειται να αξιολογηθούν και να συγκριθούν σε βάθος εικοσαετίας. Μεταξύ των ποικίλων χρήσιμων συμπερασμάτων που μπορεί να αναδυθούν από την προτεινόμενη προσέγγιση είναι και εκείνοι οι παράγοντες που καθορίζουν εντέλει την επιτυχία μιας διαδικασίας αστικής αναδιοργάνωσης.

Με τη συστηματική τεκμηρίωση και την απαραίτητη εμπάθунση στις διαδικασίες πολεοδομικής παρέμβασης και πιο συγκεκριμένα των αναπλάσεων και της επαναστικοποίησης (gentrification), επιχειρείται η διατύπωση ενός μεθοδολογικού πλαισίου για προσέγγιση των παραπάνω με τη διερεύνηση αντιπροσωπευτικών οικοδομικών τετραγώνων. Η διερεύνηση αυτή επικεντρώνεται στη μητροπολιτική περιοχή της Πρωτεύουσας της χώρας μας και ειδικότερα σε περιοχές με λειτουργική και θεματική βαρύτητα, όπως κατηγορίες περιοχών κατοικίας, κεντρικές περιοχές, ιστορικές περιοχές, βιομηχανικές περιοχές κ.ά.

Πιο συγκεκριμένα η αναζήτηση της αντιπροσωπευτικότητας των οικοδομικών τετραγώνων, ως κυττάρων της διερεύνησής μας, μεταξύ άλλων βασίζεται στη σχετική ομοιογένεια της περιοχής στην οποία εντάσσονται, από πλευράς δομημένου χώρου, αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας και έκφρασης, στον βαθμό παροχής υπηρεσιών επιπέδου γειτονιάς ή συνοικίας. Επιπρόσθετα, ενδιαφέρει και η ύπαρξη ή μη οργανωμένων συγκεντρώσεων θέσεων εργασίας.

Ζητούμενα μεταξύ άλλων είναι η ανάλυση του δομημένου χώρου, οι αξίες της γης και των ακινήτων, ο βαθμός ικανοποίησης της ελκτικότητας της περιοχής. Μέσω και της επαλήθευσης συγκεκριμένων δεικτών αποτιμάται η αναγκαιότητα και αξιολογείται ο βαθμός της αστικής παρέμβασης, όπως αρχικά επισημαίνεται. Έτσι ενισχύεται η διαδικασία λήψης απόφασης, που απώτερο στόχο έχει τη βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου, τον εξορθολογισμό της κατανομής των διαθέσιμων κονδυλίων και την εξισορρόπηση ανισοτήτων που πιθανά προκύπτουν ενδοδημοτικά, διαδημοτικά και ενδοπεριφερειακά.

Οι επιλογές της συγκεκριμένης χαρτογραφικής απεικόνισης, κινούνται γύρω από τον άξονα της ευρύτερης έννοιας της Συνοχής (κοινωνική, οικονομική, εδαφική) στον ευρωπαϊκό χώρο, φωτίζοντας ξεχωριστά επιλεγμένα θεματικά ορόσημα, όπως η αστικοποίηση, η δυναμική της και οι συγκεκριμένες χωρικές της εκφάνσεις, οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι με έμφαση στην κλιματική αλλαγή και η τυχόν απόληξή τους σε φυσικές καταστροφές (π.χ. πλημμύρες), η περιφερειακή ανταγωνιστικότητα και η καινοτομία. Σημειώνεται βέβαια η απουσία θεματικής χαρτογραφικής απόδοσης της πολιτιστικής κληρονομιάς, αν και πρόκειται για κορυφαίο θεματικό ορόσημο τόσο για το σύνολο της αναπτυξιακής διαδικασίας όσο και για την ικανοποίηση μιας ολοένα και περισσότερο εντεινόμενης απαίτησης εδραίωσης, της δυναμικής της έννοιας της Συνοχής, στον ευρωπαϊκό χώρο.

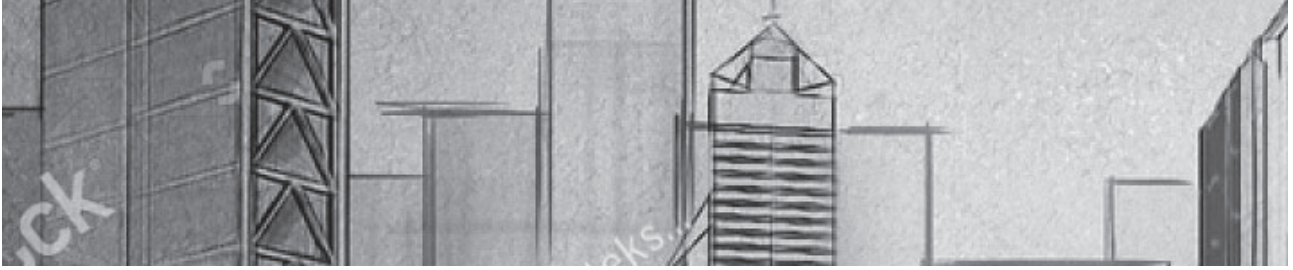
Συμπερασματικά, όλα τα παραπάνω επιχειρούν ακόμη να απεικονίσουν εκείνο τον συνθετικό μηχανισμό μέσα από εσωτερικές και εξωτερικές σχέσεις που αναπτύσσονται γύρω από το δίπολο Συνοχή-Ανταγωνιστικότητα, επιχειρώντας έτσι να αναδειχθούν πιο ορατά τυχόν αντιθέσεις, ανισορροπίες, αλλά όμως και συνέργειες και οι ανάγκες για πιο ολοκληρωμένες προσεγγίσεις με μεγάλη προστιθέμενη αξία και δυναμική.

Μέσω της προτεινόμενης μεθοδολογικής εξειδίκευσης που παρουσιάζεται ειδικότερα παρακάτω, επιχειρείται να δοθεί αφενός μεγάλη βαρύτητα στην ανάλυση του υφιστάμενου φυσικού περιβάλλοντος και στη λεγόμενη «συνθετική προσέγγιση» της «ανάπλασης» και αφετέρου εισάγεται και διευρύνεται (στο πλαίσιο της εν λόγω συνθετικής αυτής προσέγγισης) η μέχρι σήμερα υποβαθμισμένη, αλλά κομβικής σημασίας, διερεύνηση κυρίως των κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών, καθώς και η ανάγκη τήρησης διαδικασιών διαβούλευσης, μη προσχηματικών, σε όλες φάσεις προγραμματισμού και υλοποίησης της παρέμβασης.

Ωστόσο, η προσέγγιση πρόκειται να είναι κυρίως βιβλιογραφική, εστιάζοντας μεταξύ άλλων και στα στοιχεία από την ΕΛΣΤΑΤ, καθώς και τις μελέτες που έχουν εκπονηθεί από διάφορους φορείς και οργανισμούς (π.χ. Τοπική Αυτοδιοίκηση, Επιμελητήρια, Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης και Ερευνητικά Κέντρα, ΜΚΟ).

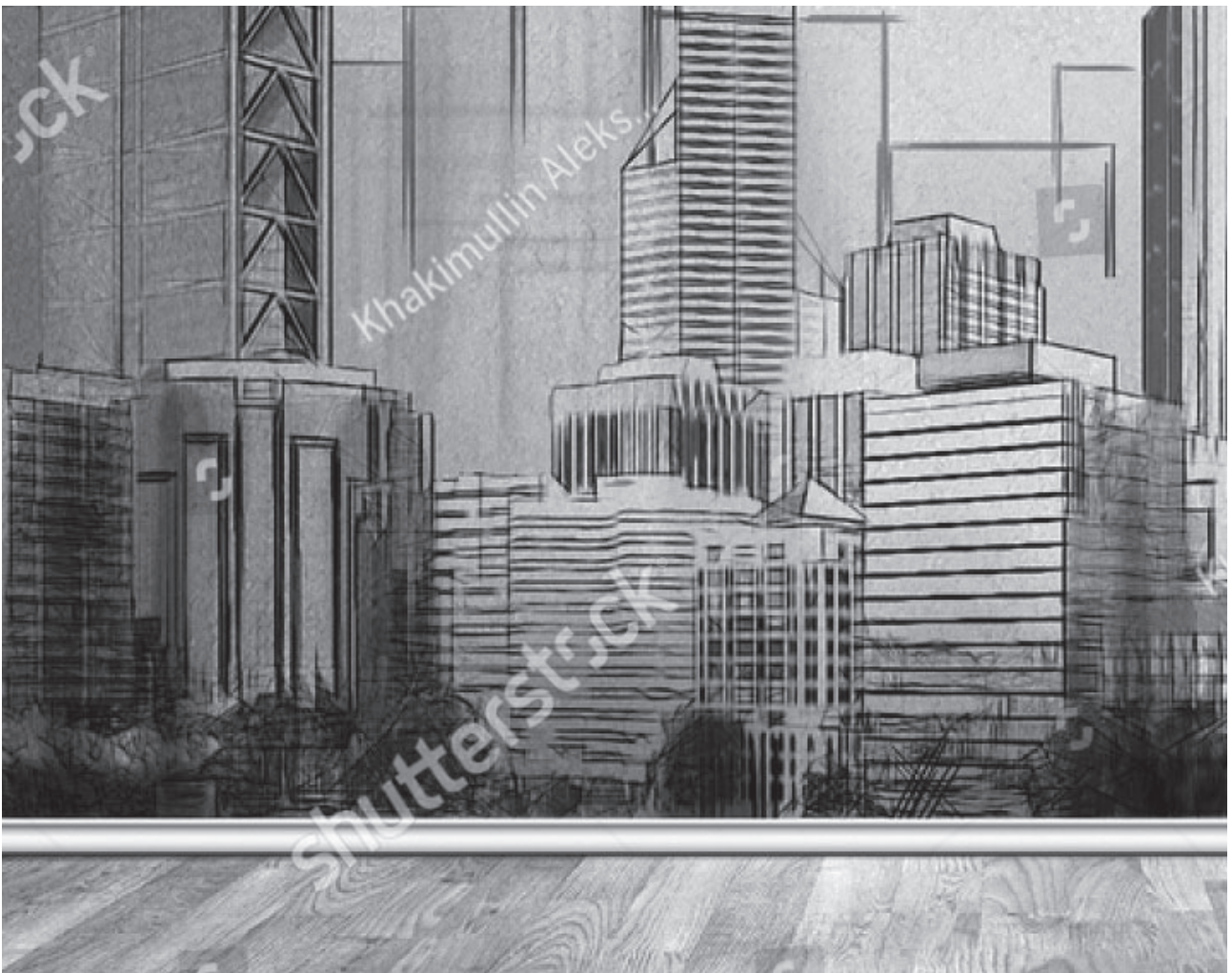
Έχει ακόμη διατυπωθεί ερωτηματολόγιο όπως αυτό είχε αναπτυχθεί στο πλαίσιο της α΄ φάσης εκπόνησης της μεταδιδακτορικής έρευνας και έχει ήδη αρχίσει να εφαρμόζεται πιλοτικά [μέσα από εκπονούμενες ασκήσεις μεταπτυχιακών φοιτητών στα ΜΠΣ του ΤΟΠΑ Πάντειο Πανεπιστήμιο και Μεταπτυχιακά προγράμματα Σπουδών (ΜΠΣ) του πρώην ΑΕΙ ΤΤ Πειραιά και νυν Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής], ενώ ερευνητικός στόχος παραμένει να εφαρμοστεί ευρύτερα στους Δήμους Αθηναίων και Πειραιώς, καθώς και σε κάποιους δήμους με μεγάλη πυκνότητα και κρίσιμη πολεοδομική ανάπτυξη, π.χ. Νέα Σμύρνη, Καλλιθέα, Μοσχάτο, Καισαριανή, Εξάρχεια-Νεάπολη.

Κλείνοντας, περαιτέρω εμβάθυνση στις υφιστάμενες πολεοδομικές και χωροταξικές μελέτες και στις σημαντικότερες ή κομβικές προτάσεις αναπλάσεων κρίνεται εξίσου απαραίτητη και συμπληρώνει την προαναφερθείσα προτεινόμενη μεθοδολογική προσέγγιση.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Θεωρητικές προσεγγίσεις - ανάλυση

1 | Αστική και περιφερειακή ανάπτυξη

Στη σημερινή περίοδο της πολυπρόσωπης κρίσης, η ανάπτυξη ιδιαίτερα αποτελεί μια πολυδιάστατη διαδικασία που συνδυάζει ένα σύνθετο κοινωνικό, πολιτισμικό, περιβαλλοντικό και οικονομικό πλαίσιο. Ο χώρος, αποτέλεσμα μεταξύ άλλων της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας, μπορεί να στηρίξει και να προσανατολίσει την έρευνα, τον προγραμματισμό και στρατηγικό σχεδιασμό προς μια βιώσιμη διαχείριση, προς νέες χωρικές στρατηγικές, σύγχρονους πυλώνες, τοπικών-περιφερειακών και εθνικών πολιτικών, σε μακροπρόθεσμο πλαίσιο, παράγοντας «έργο» κυρίως κοινωνικό, με διάρκεια, αντιμετωπίζοντας σε βάθος ζητήματα που αφορούν συγκεκριμένες του παραμέτρους και την οργάνωσή του (92, 93).

Ξεκινώντας την προσέγγισή μας από την καρδιά του οράματος της ΕΕ¹ για την Ανάπτυξη, όπως αυτό έχει διατυπωθεί στα επίσημα κείμενα της σημειώνεται ότι «η εξάλειψη της φτώχειας και η επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης, είναι εκείνες οι θεμελιώδεις παγκόσμιες προκλήσεις, που επηρεάζουν βαθιά, τις σημερινές, τις μελλοντικές γενιές ανθρώπων όσο όμως και το μέλλον όλου του πλανήτη. Εκεί βρίσκεται ακόμη και η αποδοχή ότι ο κόσμος διαθέτει την τεχνολογία και τους πόρους για την εξάλειψη της ακραίας φτώχειας στη ζωή μας αλλά και για την εξεύρεση αειφόρων μέσων εξασφάλισης αξιοπρεπούς διαβίωσης για όλους έως το 2030».

Διευρύνοντας την θεώρηση της Ε. Επιτροπής, ο Α. Παπαδασκαλόπουλος (2013)² υπογραμμίζει πως σύμφωνα με τα Ηνωμένα Έθνη (Πρόγραμμα για την Ανάπτυξη PNUD), η Ανάπτυξη είναι η διαδικασία διεύρυνσης του συνόλου των δυνατοτήτων (και των πόρων) που προσφέρονται στον άνθρωπο. Ο ορισμός αυτός βασίζεται στη θεωρία των βασικών αναγκών που διαμορφώθηκε τη δεκαετία του 1970 στο Διεθνές Γραφείο Εργασίας. Δηλαδή η ανάπτυξη χαρακτηρίζεται από τη διαθεσιμότητα ενός ελάχιστου επιπέδου αγαθών (π.χ. διατροφής, ένδυσης κ.λπ.) και υπηρεσιών (π.χ. υγείας, εκπαίδευσης κ.λπ.) που διασφαλίζουν την αξιοπρεπή διαβίωση. Οι βασικές ανάγκες είναι ποσοτικοποιήσιμες (μετρήσιμες), παγκόσμιας αποδοχής και συνιστούν παράγοντες οικονομικής μεγέθυνσης... η ανάπτυξη είναι η αύξηση των μεγεθών και η ένταση των ρυθμών, που λαμβάνει χώρα σε μια μακροχρόνια περίοδο, με διαρκή αποτελέ-

1. Βλ. Συμπεράσματα του Συμβουλίου «Το γενικό πρόγραμμα για την περίοδο μετά το 2015», Ιούνιος 2013- ανακοίνωση της Επιτροπής «Αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης για όλους», Φεβρουάριος 2013- ανακοίνωση της Επιτροπής «Μετά το 2015: προς μια συνολική και ολοκληρωμένη προσέγγιση της χρηματοδότησης για την εξάλειψη της φτώχειας και τη βιώσιμη ανάπτυξη», Δεκέμβριος 2013-συμπεράσματα του Συμβουλίου για τη «Χρηματοδότηση για την εξάλειψη της φτώχειας και τη βιώσιμη ανάπτυξη πέραν του 2015», [COM(2014) 335 final, Βρυξέλλες, 2.6.2014].

2. Παπαδασκαλόπουλος, Α. (2013). «Περιφερειακή Ανάπτυξη. Βασικές Έννοιες και Ποσοτική Διερεύνηση» Σημειώσεις, ΙΠΑ, 2013, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

ματα, στην οποία οι παραπάνω σχέσεις μεταβάλλονται, στο πλαίσιο μιας δυναμικής διαδικασίας, που περιλαμβάνει τεχνολογικές εξελίξεις, διάχυση της πληροφορίας, μετασχηματισμό των κοινωνικών σχέσεων, αλλαγές στις διαπεριφερειακές σχέσεις (π.χ. αστικοποίηση) κ.λπ. ... ενώ ο ενδογενής χαρακτήρας της αναπτυξιακής διαδικασίας πρέπει να στηρίζεται σε τοπικούς επιχειρηματικούς ή φυσικούς πόρους και να μην εξαρτάται από εξωτερική παρέμβαση ή στήριξη.

Ειδικότερα για την Αστική Ανάπτυξη, στα ευρωπαϊκά κείμενα για την περιφερειακή πολιτική,

οι πόλεις θεωρούνται τόσο πηγή όσο και λύση των σημερινών οικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών προκλήσεων. Στις αστικές περιοχές της Ευρώπης κατοικούν πάνω από τα δύο τρίτα του πληθυσμού της ΕΕ τα οποία αντιπροσωπεύουν περίπου το 80% της κατανάλωσης ενέργειας και παράγουν έως και το 85% του ΑΕΠ της Ευρώπης. Αυτές οι αστικές περιοχές είναι οι κινητήριες δυνάμεις της ευρωπαϊκής οικονομίας και δρουν ως καταλύτες δημιουργικότητας και καινοτομίας παντού στην Ένωση. Αλλά υπάρχουν επίσης περιοχές όπου επίμονα προβλήματα, όπως η ανεργία, η απομόνωση και η φτώχεια, είναι εξαιρετικά σοβαρά. Ως εκ τούτου, οι αστικές πολιτικές έχουν ευρύτερη διασυννοριακή σημασία, και για αυτό τον λόγο η αστική ανάπτυξη είναι καθοριστική για την περιφερειακή πολιτική της ΕΕ.

Στη σύγχρονη συγκυρία, η σημασία των αστικών κέντρων στην «ανάπτυξη» των χωρών και περιοχών τους ενισχύεται διαρκώς, δεδομένου ότι όλο και πιο πολύ συνιστούν τους κύριους «πυρήνες ανάπτυξης». Σε αυτές τις συνθήκες ο «αστικός χώρος» αποκτά καινούργιες μορφές και διαστάσεις, στις οποίες κυριαρχούν νέες ιεραρχίες μέσω της οργάνωσης χωρικών, θεματικών, και ποιοτικών δικτύων. Καθίσταται, έτσι, αναγκαία η συνεχής επανεξέταση της «αστικής ανάπτυξης», καθώς και η επεξεργασία των σχετικών με εκείνη «πολιτικών ρύθμισης». Επομένως, το ζήτημα της «αστικής ανάπτυξης» πρέπει να επανατοποθετηθεί λαμβάνοντας υπόψη τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις στους τομείς της οικονομίας και της παραγωγής του «χώρου» και διατυπώνοντας «πολιτικές αστικής οργάνωσης» που να αφορούν όχι μόνο την κλίμακα της πόλης και τη γύρω από εκείνη περιοχή, αλλά και το ευρύτερο δίκτυο των οικισμών στα διαφορετικά επίπεδα «χωρικής οργάνωσης», ενταγμένων στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης «περιφερειακής πολιτικής».

Μέσω της μακροχρόνιας διαδικασίας «αστικοποίησης», μια σειρά από παράγοντες όπως τα δίκτυα των μεταφορών, η χωροθέτηση παραγωγικών δραστηριοτήτων, η διεύρυνση των κριτηρίων επιλογής του τόπου κατοικίας και κάλυψης των κοινωνικών αναγκών έχουν οδηγήσει σε μια «προσέγγισή» τους κατά τρόπο που οι «ευρύτερες» περιοχές άμεσης επιρροής τους να εφάπτονται ή και να αλληλοτέμνονται.

Το φαινόμενο αυτό έχει ως συνέπεια να δημιουργούνται θέματα σύγκρουσης οικονομικών συμφερόντων, σύγκυσης αρμοδιοτήτων στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης, κάλυψης κοινωνικών αναγκών εντέλει δε και ασάφεια σε ό,τι αφορά την επιθυμητή εταιρική σχέση μεταξύ τους αλλά και με το αγροτικό οικιστικό δίκτυο. Τα φαινόμενα αυτά δεν είναι ισότιμα για όλα τα αστικά κέντρα της χώρας μας. Διαφοροποιούνται ανάλογα προς την πολικότητα των αστικών κέντρων και προς τις κατηγοριοποιήσεις των μεγάλων γεωγραφικών διαμερισμάτων της χώρας, π.χ. Ήπειρος, Πελοπόννησος... νησιωτική χώ-